

כ"ח חז"ל ב"ק ג' ע"ג

202

וזאת תקת התורה אשר צוה ה' לאמר (י"ב, ב)

ש"ר א"פ

ידוע, שהחוקה של פרה אדומה היא מה שמטהר טמאים ומטמא טהורים. וצריכים לדעת, איזה לימוד יכולים אנו ליקח מעניו זה, בזמן הזה שאין לנו פרה אדומה.

איתא בגמרא (שבת פ"ח, א) אמר רבי אלעזר, בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצתה בת קול ואמרה להן, מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו, ע"כ.

הנה מגמרא זו נראה, שלא היה נוח להשי"ת שהשתמשנו בלשון זה, שהרי בא בטענה על מי שגילה הרז, ואכן בפרשת ואתחנן כשנשנה הענין, נראה שבהתחלת מתן תורה כבר הפכנו הסדר, שכן כתוב שם (דברים ה כ- כד) ויהי כשמעכם את הקול וגו' ותקרבו אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם.

ותאמרו וגו' קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלהינו וגו' ושמענו ועשינו. ושם נראה שהסכים השי"ת לסדר זה, שהרי מיד אחר כך כתוב (שם פסוק כה) וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר ה' אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך והיטיבו כל אשר דברו. וצריכים להבין, למה ראוי לנו יותר השמיעה קודם לעשייה, בזמן שלמלאכים ראויה העשייה קודם השמיעה.

עוד איתא בגמרא (שם עמוד ב) ואמר רבי (3) יהושע בן לוי, כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה, יצתה נשמתן של ישראל. שנאמר (שיר השירים ה, ו) נפשי יצאה בדברו. ומאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן, דיבור שני האיך קיבלו.

הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם, ע"כ. וצריכים להבין, שהרי בודאי היה יכול השי"ת ליתן לבני ישראל היכולת לעמוד בדיבורו, ואם כן למה הנה צורך שימותו ויחזרו לחיותם.

עוד אמרו חז"ל (ברכות ה, א) אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש, לעולם ידגין אדם יצר טוב על יצר הרע וכו', נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה.

הקשו המפרשים, שלכאורה נראה שעצת יזכור לו יום המיתה בודאי תועיל, שהרי לא אמר אחריה נצחו מוטב ואם לאו, כמו שאמר בשתי העצות הראשונות. ואם כן, למה צריכים אנו כלל לשתי העצות הראשונות שספק אם יועילו, כשיש לנו את העצה השלישית שבודאי תועיל.

עוד קשה, שלכאורה נראה שגמרא זו סותרת לגמרא בקידושין (ל, ב) ששם איתא, הקב"ה אמר להם לישראל, בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו, ע"כ. ומשמע, שאין שום עצה אחרת להינצל מן היצר הרע כי אם עסק התורה, ואילו כאן משמע שיש שתי עצות אחרות, שהם קריאת שמע וזכירת יום המיתה.

וואפשר לומר על פי מה הכתוב בספר הקדוש תפארת שלמה, על הפסוק בפרשתנו (במדבר י"ט, יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל, שדרשו חז"ל מפסוק זה (ברכות סג, ב) ש'אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית

עצמו עליה. שלכאורה קשה, הא כתיב (ויקרא י"ח, ה) וחי בהם, ודרשו על זה חז"ל (סנהדרין ע"ד, א) ולא שימות בהם.

ומתריץ התפארת שלמה, על פי מה שכתוב בפרקי דרבי אליעזר (פרק מג), שביום שנסתלק ריש לקיש מהעולם הזה מתו גם כל חבריו הראשונים, הגולנים שפירש מהם.

והנה כאשר ראו הכבוד והגדולה שנעשה לריש לקיש בעולם העליון, והם יורדים מדחי אל דחי, צעקו בצר להם לאמר, מה נשתנה הוא מאתנו, הלא הוא היה עמנו. וישיבו להם, כי הוא פירש מהם לעסוק בתורה ומעשים טובים. וישאלו, הניחנו גם אנחנו לשוב ולעסוק בתורה מעתה, אמרו להם עתה שוב אין פנאי עוד, היה לכם לחזור בתשובה בחיים חיותכם.

לפי זה, אומר התפארת שלמה, צריך כל אדם לדמות תמיד כאילו כבר מת, ויבקש את נפשו להשיבה על יום אחד לעולם הזה, כמה היה משתדל בתורה ומצות ומעשים טובים באותו יום שהניחיהו לשוב, ובודאי לא היה מניח אף רגע אחד בלי עבודה ותיקון והשלימות. כך צריך להראות כל יום מחיי יהודי, כאילו הוא אותו יום שניתן לו לשוב לעולם הזה אחר שכבר מת. והיינו מאמרם ז"ל, אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה. כלומר, שהתורה מתקיימת רק

עוד אמרו חז"ל (ברכות ה, א) אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש, לעולם ידגין אדם יצר טוב על יצר הרע וכו', נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה.

הקשו המפרשים, שלכאורה נראה שעצת יזכור לו יום המיתה בודאי תועיל, שהרי לא אמר אחריה נצחו מוטב ואם לאו, כמו שאמר בשתי העצות הראשונות. ואם כן, למה צריכים אנו כלל לשתי העצות הראשונות שספק אם יועילו, כשיש לנו את העצה השלישית שבודאי תועיל.

עוד קשה, שלכאורה נראה שגמרא זו סותרת לגמרא בקידושין (ל, ב) ששם איתא, הקב"ה אמר להם לישראל, בני, בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו, ע"כ. ומשמע, שאין שום עצה אחרת להינצל מן היצר הרע כי אם עסק התורה, ואילו כאן משמע שיש שתי עצות אחרות, שהם קריאת שמע וזכירת יום המיתה.

וואפשר לומר על פי מה הכתוב בספר הקדוש תפארת שלמה, על הפסוק בפרשתנו (במדבר י"ט, יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל, שדרשו חז"ל מפסוק זה (ברכות סג, ב) ש'אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה. כלומר, שהתורה מתקיימת רק

10

וכיון שזכר יום מיתתו, בודאי יעסוק
עתה בתורה בהערכה הראויה וינצח
את יצרו.

1
2
p

במי שניגש לתורה ולמצוות בהערכה
כזאת, כאילו כבר מת וניתן לו עוד יום
אחד לשוב לעולם הזה.

ונראה לומר ש'שמענו ועשינו' הכתוב
בפרשת ואתחנן, פירושו,
'שמענו' - נקיים את השמע ישראל'
בכוונה הראויה במסירות נפשנו למיתה,
ואחר כך 'ועשינו' - נעסוק בתורה
ומצוות בהערכה הראויה, הבאה על ידי
ההתבוננות ביום המיתה. ועל סדר זה
שיבח אותנו השי"ת ואמר היטיבו כל
אשר דברו. אבל כשאמרנו 'נעשה
ונשמע', שמשמעותו שנעסוק בתורה
ומצוות בלי הקדמת ההתבוננות ביום
המיתה, יצתה בת קול ואמרה 'מי גילה
רז זה לבני' - הלא אין זה לשון הראויה
לאנשים הצריכים להתגבר על יצרם,
אלא למלאכים שאין להם יצר הרע.

6
6
11
16

והיינו כוונת חז"ל במה שאמרו (אבות
פרק ב משנה טו), שוב יום אחד
לפני מיתתך. פירושו, הלא אחר מיתתך
תרצה לשוב לעולם הזה על יום אחד,
אם כן למה תחכה לשוב לעולם הזה יום
אחד אחר מיתתך, שוב יום אחד לפני
מיתתך, ותחיה כל ימי חייך כאילו הוא
אותו יום. ועל כן אמרו חז"ל (ספרי
ואתחנן ו) 'כל יום ויום יהיו בעיניך
כחדשים'. פירושו, כל יום יהיה בעיניך
כאילו הוא מתנה חדשה מן השמים
אחר מיתתך.

6
11

אבל אנשים צריכים ה'שמע', ה'שמע
ישראל', קודם ה'נעשה'.

והנה טומאת מת, היא טומאת
העצבות הנגרמת על ידי
ההתבוננות במיתה, עת שמכיר
האדם שכלתה האפשרות למת זה
לסגל תורה ומצוות ומעשים טובים.
ונמצא שטומאת מת, מטמאה טהורים
המכירים ערך העסק בתורה ומצוות,
וממילא מתעצבים כשכלתה היכולת
לעסוק בהם. אמנם התבוננות זו
בעצמה הרי היא מטהרת טמאים,
אנשים שאינם מכירים ערך העסק

21
24
27

ונראה, שעל כן מתו בני ישראל על
כל דיבור ודיבור בשעת
קבלת התורה, והשי"ת החיה אותם
מחדש כדי לשמוע עוד דיבור. כי רצה
השי"ת להורות להם אופן קיום
התורה והמצוות, שצריך האדם
להעריך אותם כאילו כבר מת וניתנו
לו עוד חיים כדי לקיימם.

16
21

ולפי זה נראה, שבאמת צדקו דברי
הגמרא בקידושין, שאין שום
עצה לנצח את היצר הרע זולת עסק
התורה. אבל כדי שעסק התורה יפעל
בו הכח לנצח את היצר, צריך להיות
בהערכה הראויה ששייך רק אחר
ההתבוננות ביום המיתה. ועל כן אם

24
31

בתורה ומצוות, אם רק יתבוננו
ביום מיתתם וידמו כאילו ניתן להם
עוד יום אחד, הרי ייטהרו מטומאת
התרשלותם ויעסקו בתורה ומצוות
בהערכה הראויה.

34

יהי רצון שנזכה להעריך כל רגע שיש
לנו בזה העולם, ועל ידי זה נזכה
לזמן אשר 'בלע המות לנצח' (ישעיהו כה,
ח), כי לא נצטרך עוד להתבוננות ביום
המיתה, כי לא יהיה עוד יצר הרע, כי
יעביר השי"ת את רוח הטומאה מן
הארץ, כביאת משיח צדקנו במהרה
בימינו אמן.

41

עסק בתורה ולא נצחו, על כרחך לא
למד תורה בהערכה הראויה. והעצה
היא שיקרא קריאת שמע, הדורשת
כוונה של מסירת נפש למיתה. ואחר
שהרגיש בחינת מיתה, ינסה עוד פעם
לעסוק בתורה בהערכה הראויה, ואם
עדיין לא נצחו, על כרחך לא קרא
הקריאת שמע בכוונת מסירת נפש
כדבעי. ועל כן העצה היא לזכור יום
המיתה, שאם היו נותנים לו עוד יום
אחד אחר מיתתו, כמה היה מעריך
עסק התורה שלו. ואחר שזכר יום
מיתתו, ינסה עוד פעם לעסוק בתורה,

36
41

2

(3) הי"ח, ק"ך

כי קשה להחליף סדר החיים כפעם אחת. כך החל המקום יתברך להפרישם מן הנס ולהעמידם על הליכות עולם הטבע, וללמדם איך יעשו בעת שתהיה השגחה לענוש אותם ולמנוע טובה וגשמי השנה, ולא יהיה עוד כח משה אשר בבקשתו לברד נעשה הכל. והנה, כשנפסקו המים מן הכאר²⁴ הבינו ישראל שזהו שלא בתורת עונש על איזה דבר, אלא כדי להרגילם לחיים טבעיים, וההכרחי למים ימצאו בקדש²⁵. ועל גדולי הדור שאין דרכם בכך להטריח אחר צרכי הגוף בדרכים כאלה²⁶ תהיה השגחה פרטית שלא ישיגו צמאון²⁷, וכמו שכתבתי בספר שמות (טו, יז)²⁸, עיי"ש, ואין זה²⁹ נס נגלה אלא השגחה נסחרת על יראיו. ומשום הכי המן לא נפסק³⁰, שהרי אי אפשר לחיות בל-מאכל אף לגדולי הדור³¹. זו היתה הבנת העם³².

(ה) "א מקום זרע ותאנה וגו' הפלא, הנה זה ארבעים שנה הולכים במדבר הגדול וסבלו בלי שום חרעומות²¹, והבינו כי לא זוהי תכלית נסיעתם עד בואם אל ארץ נשבת, ולמה זה התרעמו עתה. אבל ראוי לדעת²², דבשנה האחרונה היה סוף הליכות הנסיי בהנהגה נפלאה ההולכת לימין משה זרוע תפארת ה'²³, ועתה היו עומדים ליכנס לא"י ולהתנהג בהליכות הטבע חחת השגחת ה'. על כן התנהג הקב"ה עמם בשנה זו בדרך הממוצע. וכמו אומנת ילד היונק העומד להגמל מחלב, כבר איזה משך לפני הגמלו מרגלת את הילד מעט מעט באכילת לחם, ומכל מקום לעת הצורך מניקתו עד שהוא נגמל לגמרי.

פתיחה לספר במדבר

זוהי הספר נקרא במשנה יומא (סח, ב)², ובפי התנא רבי חנינא בן גמליאל בסוטה (לוב), 'חומש הפקודים'³, וכך כתב הבח"ג. ונרשם בדעת רבותינו ענין שני 'הפקודים' שבוה הספר⁴ יותר משאר דברים שמוחזים בזה הספר, כמו המרגלים וברכת בלעם ועוד הרבה⁵, משום דעיקר זה הספר הוא המחליף ומשנה הליכות עם ה' בחיי העולם מאו שהגיעו לארץ ישראל, מן הדרך שהלכו במדבר. שנמדבר⁶ היו מתנהגים במדת תפארת שהלך לימין משה⁷, שהוא לגמרי למעלה מהליכות הטבע⁸, ובארץ ישראל הלכו בדרך הטבע בסתרי השנת מלכות שמים ברוך הוא. וזה השינוי התחיל עורם במדבר בשנת הארבעים, כמו שביארנו בפרשת חוקת (להלן כ, ה). על פי זה השינוי נעשו מלחמות ישראל עם הכנעני ועם סיחון בדרך הטבע, עם המטה לא היה עוד ביד משה המיד, אלא לעת הצורך לפי ההכרח, כמו שביארנו שם (פסוק ח'). ועל זה השינוי המצוין בזה הספר אמרו חז"ל בבראשית רבה (ג, ה) "ויבדל אלהים בין האור ובין החושך" — זה ספר במדבר, שהוא

מבדיל בין יוצאי מצרים ובין באי הארץ⁹. דבהליכות יוצאי מצרים היה אור השגחת ה' מופיע לעין כל, שהוא כבוד ה' ותכלית הברואה. מה שאין כן בהליכות באי הארץ היתה ההשגחה מכוסה, ורק המביט בעין יפה היה מרגיש בה, כמו החולך בחשכת הלילה, או רק לפרקים היתה נרגשת ההשגחה לעין כל, כמו אור הברק המאיר את חשכת הלילה.

אכן עיקר ההפרש הזה היה ניכר בשני הפקודים שהיו שני עניינים שוים בחומר המעשה¹⁰, ונשתנו בצורת המעשה לפי הליכות ישראל. משום הכי כפעם הראשונה היה ע"פ סדר הדגלים מד' רוחות, כמרכבה לשכינה¹¹, והיה אפרים ראש הדגל וקודם למנשה, ולא כן בפקודי פרשת פינחס שנת הארבעים, כמו שכתבתי בפנים (ב, כ)¹². ועוד, בפקודי פרשת במדבר היו הראשים מוכרחים להיות מאותו השבט, ולא כן היה בפקודי פרשת פינחס, כמו שכתבתי בפנים (א, ב)¹³. משום הכי רשום¹⁴ זה הענין מאד עד שראו חז"ל לקרוא שם להספר 'חומש הפקודים'¹⁵.

והנבאה, דע"פ זו הכוונה אמרו חז"ל (שבת קמ"א) ר"י בני גוסוע הארון" (להלן י"ח) הוא ספר¹⁶ בפני עצמו¹⁷, ללמדנו באשר כי התחלת השינוי היה מן (י"ח) י"א) 'יעידו העם כמתאוונים וגו'', כי בשביל שהתנהגו במדת תפארת נענושו מיד אחר שחטאו¹⁸, כי היה צל ההשגחה על יד ימינם, ודבר זה היה קשה עליהם לסבול, עד שגרם לשלוח מרגלים, כאשר יבואר ריש פרשת שלח, ומוזה משתלשל והלך עד שהגיע לזה השינוי, כאשר יבואר שם. וא"כ פרשה קמנה זו¹⁹ היא המחלקת בין שני אופני הליכות ישראל, עד שכל חלק אחד מן הספר הוא ספר בפני עצמו, כמו (כאילו) זה ההילוך²⁰ הוא ספר בפני עצמו וזה ההילוך²¹ הוא ספר בפני עצמו. וכמו שכתבתי בפרשת בראשית (ה, א) על הפסוק "זה ספר", שסיפור ענין גדול נקרא "ספר".

(4)

הי"ח, ק"ך

16

21

26

31

(3)

5

מעין בית השואבה

חקת שמה

שמטה אהרן יהיה "אות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי", כלומר כשיראו בני מרי את המטה אז יכלו את תלונתם, ובענין זה לא עשה משה כאשר נצטוה.

ולפי זה מובנת היא הפרשה שלפנינו כמין חומר, שכשהתחילו בני ישראל בתלונתם על המים אמר לו הקב"ה למשה "קח את המטה" - בה"י הידיעה - "מלפני ה'", פ"י מטה אהרן המונח בקודש הקדשים, שהוא המטה המיוחד להיות אות לבני מרי, ואם תקח את המטה יתקיים "ותכל תלונתם", ואח"כ "ודברתם אל חסלע לעיניהם ונתן מימיו". ולכן כתיב "ויקח משה את המטה מלפני ה'" שהרי מטה אהרן היה למשמרת לפני ה' כמו שכתוב לעיל, ולקחו "כאשר צוהו" שרק הלקיחה היתה כמו שנצטוה, אבל אח"כ הכה את הסלע עם המטה מה שלא צוהו הקב"ה.

ומבוארים בזה דברי המפרשים שנענש משה על שקרא להם לישראל בשם "המורים", לא מפני שעצם השם הוא גנאי שאינו ראוי לאומרו, אלא משום שאחר שלקח את המטה לא היה לו לחשוב שעדיין הם בבחינת "בני מרי", והיה לו להאמין בהבטחת הקב"ה ש"ותכל תלונתם מעלי". ובכן מתיישב מה שנחשב דבר זה כחסרון באמונה. [וזהו פירוש הכתוב (האזינו לבנא) "על אשר מעלתם בי" שיש להבין איזה מעילה היתה שם, אלא שהמטה שהיה בבית קודש הקדשים נעשה כמו כלי שרת מיוחד רק לעשות כאשר צוה ה', ולא למעול בו על ידי השתמשות אחרת. ועיין בדברינו בפרשת האזינו שם.] וזאת הכוונה במה שנאמר לעיל כששם משה את המטה לפני העדות "ויעש משה כאשר צוה וגו' כן עשה", שרק זה עשה עם המטה כאשר צוה, ואמנם אח"כ עשה עם אותו מטה דבר שלא נצטוה עליו.

וגם מובן מה שהיה גם אהרן אשם בכאן,

שכיון שהכל נעשה במטה שלו היה בכחו למחות שלא יכה משה את הסלע עם המטה.

את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים ותשת העדה ובעירים.

וצריך ביאור למה נצטוה משה לקחת את המטה, והרי באמת לא היה צריך להכות את הסלע אלא לדבר אליו, ואיזה צורך להמטה היה כאן. וגם מה שנתייחד פסוק בפני עצמו לומר "ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו", ומשמע שתפס המטה מקום חשוב בעובדא זו. גם יש לעיין היכן מצינו שהיה המטה נמצא "לפני ה'".

וידועות כמה קושיות שהעירו בהן המפרשים בפרשה זו. חדא, לפי השיטות שחטאו של משה היה במה שקרא להם לישראל בשם "המורים" שהוא לשון גנאי, קשה שהרי אמר להם משה לישראל "ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם", וזהו גם כן לשון מרי, ולא מצינו שנענש על זה. עוד מקשים, במה שכתוב בסוף הפרשה (פסוק יב) שאמר ה' אל משה ואל אהרן "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל", משמע שהיה כאן חסרון באמונתם, וקשה איזה פגם היה באמונתם במה שהכו את הסלע להוציא מימיו, הלא גם לזה היו צריכים לנס גדול. עוד קשה, למה נענש אהרן, והלא משה הכה את הסלע ולא הוא.

ונבין במקראי קודש בפרשת קרח, אחרי שמטה אהרן פרח שקדים, (זו, כה"כו) "ויאמר ה' אל משה השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימתו, ויעש משה כאשר צוה ה' אתו כן עשה". ויש לדקדק למה נאמרה ונשנית בכאן "ויעש משה", "כן עשה". ונראה שבא הכתוב להורות שרק דבר זה עשה משה כאשר צוה ["כן עשה"], אבל אחר כך היה עוד דבר שהיה צריך לעשות עם מטה אהרן ולא עשה כאשר צוה. וביאור הדבר, שהבטיח לו הקב"ה למשה

4

(כג) ונתרא האתון את מלאך ה' מלאכי השם * השכלים הנבדלים לא יראו לחוש העינים. כי אינם גוף נתפש במראה, וכאשר יראו לנביאים או לאנשי הרוח הקודש כדניאל⁸⁸ ישגו אותם במראות הנפש המשכלת כאשר תגיע למעלת הנבואה או למדרגה שתחתיה. אבל שיושגו לעיני הבהמה אי אפשר. על כן תוכל לפרש ונתרא האתון, כי הרגישה בדבר מפתיד אותה מלעבור, והוא המלאך אשר יצא לשטן. כענין ולבי ראה הרבה חכמה ודעת⁸⁹, שיאמר על ההשגה לא על הראות וכאשר אירע בה⁹⁰ הגם ושם לה הבורא הדבור אמרה לבלעם ההסכן הסכנתי לעשות לך כה⁹¹, אבל לא ידעה למה עשתה עתה כן כי לאונסה נעשה בה כך, ולפיכך לא אמרה לו הנה מלאך השם עומד לנגדי וחרבו שלופה בידו כי לא עלתה השגתה

(b)

כאן

לדעת זה כלל * . ואמר ונתרא את מלאך ה' וחרבו שלופה בידו. לא ישתראה חרב אף כי מלאך אבל ירמוז הכתוב כי מפני היות המלאך נכון להכות בהן, חרדה חרדה גדולה נדמה לה כאלו באים לשחוט אותה, ואם נאמר כי המלאכים הנראים בדמות אנשי⁹², כאשר הזכירתי⁹³ בפרשת וירא, יושגו אף לעיני הבהמות אם כן איך לא יראנו בלעם ולא הוכה בסנוורים. אבל יתכן שהוסיף בהשגת עיניה מי שהוסיף⁹⁴ בה הדבור וראתה כאדם ולא הזכיר בה הכתוב, ויגל השם עיני האתון כאשר הזכיר באדוניה⁹⁵, כי הענין כולו באתון נס גדול, כבריאה חדשה בנבראים בין השמשות⁹⁶, ואינו נקרא גלוי עינים בלבד, אבל רבותינו לא יזכירו בנסים רק פתיחת פיה⁹⁷. וטעם הנס הזה, להראות לבלעם, מי שם פה לאדם או מי ישום אלם⁹⁸, להודיעו כי השם פותח פי הנאלמים⁹⁹, וכ"ש שיאלם ברצונו פי המדברים, גם ישים בפיהם דברם לדבר ברצונו כי הכל בידו, ולהזהירו שלא ילך אחר נחש וקסם ויקללם בהם, כי מנחש וקוסם היה * :

11

10

כג.בג. כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל.

(7)

ע"כ

מפני מה החליף בפסוק אחד משם יעקב לישראל, ואחר-כך אמר שניהם ביחד "כעת יאמר ליעקב ולישראל". הענין בזה

הוא כן, דהנה המתפלל על חברו צריך להזכיר שמו. כמו כן מי שרוצה להזיק לזולתו על-ידי כח הנעלם, כמו שרצה בלעם פה לעשות רעה לישראל על-ידי ניחוש וכישוף, צריך גם כן להזכיר שמו¹³.

והנה בלעם כשרצה לעשות רעה לכלל כולו ולנחש לכל ישראל, מן הנמנע היה לו להזכיר שמות הפרטים, דהיינו ראובן שמעון לוי וכו', דאם-כן היה צריך להזכיר ששים רבוא שמות. מה עשה אותו רשע, הלך לשורשם של ישראל דהיינו אל האבות, שמהם יצא הלאום כולו, ועל שםם נקראת כל האומה, ותפש בשם יעקב, דהוא הבחיר שבאבות וממנו יצאו שבטי יה [לכן כתיב בפעם הראשונה לכה ארה לי יעקב]. ובנה שבעה

מזבחות, ועשה כל ההכנות הדרושות לזה הענין, ואחר-כך עשה הניחוש שלו, ולא הועיל מאומה.

והדרך הוא, כשאומן בונה בית מלאכה, ועושה המכונות על צד היותר טוב ובסדר נכון, ואחר-כך יפתח הבית חרושת, והנה אין המכונות פועלות מאומה. הדרך הוא שהאומן מתחיל לעיין ולחפש אחר החסרון והמום שבסתר, אשר בעבורו לא יוכל לעשות המלאכה. כך בלעם כשראה שהניחוש שלו לא פעל מאומה, התחיל לחפש ולחקור אחר הסיבה והחסרון שהיה בזה, שעבור זאת לא הועיל הניחוש שלו. ויאמר כי יוכל להיות שהחסרון היה יען כי הוא עשה הניחוש שלו על שם יעקב, ובאמת עיקר שםם הוא ישראל, כדכתיב "לא יעקב יאמר עוד שמך, כי אם ישראל". מה עשה, בנה עוד שבעה מזבחות, ועשה מחדש כל ההכנות הדרושות לזה, ועשה הקסם שלו על שם ישראל. אך גם בפעם הזאת לא פעל מאומה. לכן אמר בפעם השניה "לא הביט און ביעקב, ולא ראה עמל בישראל", רצונו לומר, לא פעלתי לא על שם יעקב משום ד"לא הביט און ביעקב", ולא על שם ישראל משום ד"לא ראה עמל בישראל".

16

14

10

(5)

שוב התבונן בלעם בסיבה והחסרון שהיה בפעם הזאת, ואמר שהחסרון הוא שעשה הקסם על שם ישראל לבד, ויכול להיות שנקראים בשני השמות הללו גם יחד [כדרשת הגמרא באמת במס' ברכות (נג א) "לא שיעקר שם יעקב, כי אם יהיה טפל"], לזאת צריכין לעשות הקסם על שם שניהם ביחד. לכן ציוה לבלק להלו, שיבנה בפעם השלישית שבעה מזבחות, ועשה עוד הפעם כל ההכנות הנ"ל. אחר-כך התעשת עוד, ואמר כי יכול להיות שגם זאת לא יועיל, דאולי עיקר שמם הוא "אל", [דאיתא במס' מגילה (יה א) מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלקי ישראל ע"ש]. אמנם, על שם "אל" לא יוכל לעשות מאומה, אחרי דהוא שם של הקב"ה.

8

6

זהו שאמר "כי לא נחש ביעקב", הוא קאי על הפעם הראשונה, שעשה הניחוש על שם יעקב, ולא הועיל כלום. "ולא קסם בישראל", כוונתו על הפעם השניה, שעשה הקסם על שם ישראל, וגם זאת לא הועיל. לכן "כעת יאמר ליעקב ולישראל", [ומשום דהאי קרא כתיב בין פעם השניה שעשה המזבחות לפעם השלישית, לכן כתיב "יאמר", בלשון עתיד], רוצה לומר,

6

עתה יאמר הניחוש והקסם על שם יעקב וישראל ביחד. אך "מה פעל אל", כלומר, אולי גם זה לא יועיל, דאולי עיקר שמם הוא "אל", ואצטרך לעשות הקסם על שם זה, אשר זאת לא אוכל כנ"ל.

21

(קהלת יצחק עה"ת לר"י רייטבארד, וילנא תר"ס: "מה שאומרים העולם בשם הגר"א מווילנא זללה"ה")

Not Quite the Same

וַיַּעֲמֵד מַלְאָךְ ה' בְּמִשְׁעוֹל הַכְּרָמִים גֶּדֶר מִזֶּה וְגֶדֶר מִזֶּה

The angel of Hashem stood in the footpath of the vineyards, a fence on this side and a fence on that side (22: 24).

9

Power of a Word

BILAAM'S DONKEY, WHICH WAS DISPLAYING A mind of its own, halted in its tracks three times during Bilaam's journey to curse *Klal Yisrael*. The setting for its third stop is described as having גֶּדֶר מִזֶּה וְגֶדֶר מִזֶּה, *a fence on this side and a fence on that side*. The Midrash (*Bamidbar Rabbah* 20:14) says that Hashem was sending an implied message to Bilaam: You will never have power over the Jewish people, who have a set of *Luchos* (Tablets) that are described as: מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתוּבִים, *written from this side and that side* (*Shemos* 32:15).

10 The Tolna Rebbe finds a much deeper message than the

6

play on words that is apparent in a simplistic reading of this Midrash.

The Torah states: וְלֹא עָם נִבְיָא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה. Never again has there arisen in Israel a prophet like Moshe (Devarim 34:10). A Midrash (Bamidbar Rabbah 14:20) deduces that Klal Yisrael would never have a prophet on Moshe's level, but the nations of the world would. The Midrash explains that had the nations not had a prophet of Moshe's caliber, they could claim to Hashem, "Had we had a prophet as great Moshe, we would have acted better." Hashem supplied them with their prophet Bilaam to preempt this claim.

The Midrash's implication that Bilaam was akin to Moshe is shocking.

Bilaam was an awful human being in every way. His character traits were so horrendous that the Mishnah (Avos 15:9) presents him as the prototype of bad middos. Bilaam was arrogant, lustful, jealous, and money-grubbing. Name a bad trait, and he had it. To top it all, he was also so immoral that the Gemara (Sanhedrin 105b) infers that he lived with his donkey.

Could a person on the level of Moshe Rabbeinu behave so reprehensibly?

We can illustrate the answer to this puzzling comparison between Moshe and Bilaam with a parable.

Two people became fabulously wealthy, with each one having a net worth of \$250 million, but they handle their wealth extremely differently, due to the means by which they acquired the money.

One person opened a small business, working long hard hours to get it off the ground. Eventually, with a lot of mazel and elbow grease, he built his business into an international corporation, and after some mergers and buyouts of other companies, his net worth hits \$250 million. This person has earned his money the hard way, so he respects the money and is unlikely to squander it.

Another person lived in a trailer and worked at a minimum-wage job. On the way home from work one day, he happened to buy a Power Ball Lottery ticket, and lo and behold — he won \$250 million.

There have been many documented cases in which people who came into sudden riches after winning a lottery did not know how to handle it. They abused and misused their sudden wealth, and some even committed suicide.

Similarly, the difference between Moshe Rabbeinu and Bilaam is that Moshe Rabbeinu earned his level of Nevuah. The Mesillas Yesharim lists 13 levels that a person must work on, and the final level, after Ruach HaKodesh, is Nevuah. Moshe Rabbeinu worked his way up to that level of holiness.

Bilaam, on the other hand, received his prophecy as a gift, so that the nations would not have a valid defense claim against Hashem. He did nothing to earn his prophecy; he remained the same reprobate throughout his life.

When we want to say that something is permanent, notes the Tolna Rebbe, we describe it as being "etched in stone."

The message Hashem sent Bilaam was: "You will never be able to exercise power over the Jewish people, because your prophecy is not real. You temporarily achieve a level at which you can speak to Me, but that doesn't define you as a person, because you immediately return to the degraded level you prefer. The Jewish people's prophecy, on the other hand, is etched in stone as the Luchos. It's real, and it's permanent, because they have earned that level."

10

7

(11) עמק עליון

בכל תפילה יש כח דיבור חדש

"ויפתח ה' את פי האתון" (כב. כח)

"נתן בה כח לדבר כענין "ה' שפתי תפתח" וכו' כי מה' מענה לשון גם לבלתי מוכן" (ספורנו)

הגאון רבי חיים קמיל זצ"ל ראש ישיבת אופקים היה מביא את קושיית המשגיח רבי ירוחם ליוואוויץ זצ"ל (שהודפסה בספר יונת אלם) שלכאורה בקשת דוד "ה' שפתי תפתח" שונה לחלוטין, שכן בה מונח בקשת סייעתא דשמיא לעמידה ואמירה נכונה וטהורה לפני הקב"ה, ואילו פתיחת פי האתון היא בריאה חדשה שקיבלה מקום מיוחד בבריאה, כלשון התנא (אבות פ"ה) שבריאה זו נבראה "ערב שבת בין השמשות", וההשוואה היא פלאית לדמות ענין זה לבקשת דוד?

אמנם מונח בדברי הספורנו לימוד נורא, שאכן יש כח עליה בתפילה בדרגה כזו, שהיא בבחינת בריאה חדשה, שמי שעומד ומתפלל באופן הנכון, גם אם אינו ראוי ובלתי מוכן הוא מקבל כוחות. דבר זה מבואר בדברי המדרש (תצוה לה.ד) "בכו לפני והתפללו לפני ואני מקבל", ופירש הגרי"ל חסמן זצ"ל משגיח ישיבת חברון שבמילים: "בכו והתפללו לפני" מונח שכח הנברא בתפילתו הוא כאשר הוא מגיע ל"בכו", כשיודע שאין לו מדיליה יכולת כלל ועיקר ואז הוא בוכה כי הוא מרגיש בחוש שהוא באמת תלוי רק בבורא עולם ואז הוא נענה, כפי שנאמר בגמ' (ברכות כח) "וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים". עבודת חיים עמ' קנ"ד

8